

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: J. Tollebeek, H. te Velde (2009) Het geheugen van de Lage Landen; J. Tollebeek (2008) België, een parcours van herinnering. - 1: Plaatsen van geschiedenis en expansie; J. Tollebeek (2008) België, een parcours van herinnering. - 2: Plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie; W. van den Doel (2005) Nederland in de twintigste eeuw; J. Bank, M. Mathijssen (2006) Nederland in de negentiende eeuw; M. Prak (2006) Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw; W. Blockmans, H. Pleij (2007) Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm]

Creyghton, C.M.H.G.

Published in:

Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden

DOI:

[10.18352/bmgn-lchr.7138](https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.7138)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Creyghton, C. (2010). [Bespreking van: J. Tollebeek, H. te Velde (2009) Het geheugen van de Lage Landen; J. Tollebeek (2008) België, een parcours van herinnering. - 1: Plaatsen van geschiedenis en expansie; J. Tollebeek (2008) België, een parcours van herinnering. - 2: Plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie; W. van den Doel (2005) Nederland in de twintigste eeuw; J. Bank, M. Mathijssen (2006) Nederland in de negentiende eeuw; M. Prak (2006) Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw; W. Blockmans, H. Pleij (2007) Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm]. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 125(4), 112-114. <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.7138>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Tollebeek, Jo, Te Velde, Henk (eds.), **Het geheugen van de Lage Landen** (Rekkem: Ons Erfdeel vzw, 2009, 272 blz., ISBN 978 90 79705 03 0); Tollebeek, J. e.a. (eds.), **België. Een parcours van herinnering**, I, **Plaatsen van geschiedenis en expansie**; II, **Plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie** (Amsterdam: Bert Bakker, 2008, 461 en 512 blz., ISBN 978 90 351 3253 (I), ISBN 978 90 351 3304 4 (II)); Doel, W. van den (ed.), **Nederland in de twintigste eeuw** (Plaatsen van herinnering; Amsterdam: Bert Bakker, 2005, 558 blz., ISBN 90 351 2856 7); Bank, J. (ed.), **Nederland in de negentiende eeuw** (Plaatsen van herinnering; Amsterdam: Bert Bakker, 2006, 560 blz., ISBN 90 351 2950 4); Prak, M. (ed.), **Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw** (Plaatsen van herinnering; Amsterdam: Bert Bakker, 2006, 526 blz., ISBN 90 351 2990 3); Blockmans, W., Pleij, H. (eds.), **Nederland van prehistorie tot beeldenstorm** (Plaatsen van herinnering; Amsterdam: Bert Bakker, 2007, 564 blz., ISBN 978 90 351 2989 4).

De afgelopen jaren heeft het concept *lieu de mémoire*, dat de Franse historicus Pierre Nora in de jaren tachtig van de twintigste eeuw uitdacht en uitprobeerde in een monumentale reeks boeken over het geheugen van de Franse natie, ook in het Nederlands taalgebied veel weerklank gevonden. Er bestonden al eerdere aanzetten tot een Nederlandse variant van Nora's *lieux de mémoire*, maar een echt omvattend werk bleef uit totdat uitgeverij Bert Bakker het initiatief nam tot een vierdelige reeks met H.L. Wesseling als hoofdredacteur. In 2007 waren de vier luxe uitgegeven delen voltooid. Een jaar later verscheen bij dezelfde uitgeverij, met foto's van dezelfde fotograaf en in dezelfde vormgeving de Belgische tegenhanger onder leiding van J. Tollebeek. Deze is tot nu toe enkel in een Nederlandstalige uitgave verschenen, maar het valt te hopen dat de Franstalige versie niet lang op zich laat wachten. Alleen al het feit dat de Belgische en de Nederlandse boeken met *lieux de mémoire* uiterlijk zo sterk op elkaar lijken, wijst erop dat België

en Nederland meer dan toevallige burens met – gedeeltelijk – dezelfde taal zijn. Wat dat ‘meer’ dan is, dat wordt onderzocht in een derde herinneringsboek, *Het geheugen van de Lage Landen*. Dit boek is een poging Nora’s concept, dat aanvankelijk sterk gebonden was aan een nationale entiteit, op te reken tot transnationaal niveau. Het is een onderzoek naar de culturele verwantschap tussen Nederland en Vlaanderen (en in mindere mate: België als geheel) en naar de plekken waar Nederlanders en Vlamingen elkaar ontmoet hebben.

Pierre Nora ontwierp het concept *lieu de mémoire* naar aanleiding van de vraag hoe een nationale geschiedenis van Frankrijk te schrijven in een tijd waarin het steeds minder duidelijk was wat de Franse natie precies was. Onder invloed van politieke, sociaal-economische en culturele veranderingen – denk bijvoorbeeld aan de gestage eenwording van Europa en de steeds nadrukkelijker aanwezigheid van allochtone minderheden in de Franse samenleving – leek de Franse identiteit te verbrokkelen en onzeker te worden. De ‘idee Frankrijk’ die zonder echt gedefinieerd te kunnen worden toch vanzelfsprekend had geleken, verloor haar vanzelfsprekendheid. Wat Nora probeerde was aan de hand van concrete en symbolische ‘plaatsen’, zoals Verdun, de Elzas, maar ook het café van Prousts *A la recherche du temps perdu* te achterhalen waaruit die ‘idee Frankrijk’ had bestaan. Deze plaatsen hadden bewust of onbewust een belangrijke rol gespeeld in de vorming van het nationale collectieve geheugen. Daarbij was vaak niet de geschiedenis van de plaats zelf van belang, maar de herinneringen die zich eraan gehecht hadden. Met de beschrijving van die herinneringen wilde Nora de brokstukken van het nationale geheugen reconstrueren. Nora’s herinneringsboek was een historisering van het Franse geheugen.

Hoewel Nora er niet van overtuigd was dat dit mogelijk was, omdat hij meende dat de *lieu de mémoire* een exclusief Frans concept was dat paste bij een exclusief Franse situatie, kreeg zijn project weldra navolging in verschillende landen. De Nederlandse en Belgische projecten zijn in deze

reeks herinneringsboeken relatieve laatkomers. Behalve de grote overeenkomsten tussen de twee projecten, is er ook een belangrijk verschil van methode en doel. Dit verschil ligt in de wijze waarop de redacteurs het concept van Nora hebben aangepast aan de Nederlandse, respectievelijk de Belgische omstandigheden en zegt veel over het denken over nationale identiteit in Nederland en België en de positie van de historicus in dat debat.

Het Belgische team is het dichtst bij Nora’s invulling van het begrip *lieu de mémoire* gebleven. Het boek beoogt een beschrijving te geven van de herinneringen van een natie die uit elkaar groeit en ook niet meer door een eenheidsstaat bij elkaar gehouden wordt. Het is, met de woorden van Nora, een geschiedenis ‘in de tweede graad’ van de herinnering die wellicht ooit vanzelf sprak. De dialectiek van herinneren en vergeten komt telkens terug. In zijn inleiding is Tollebeek zelfs nog radicaler dan Nora. Waar in de teksten van Nora soms nog een opflakking van zijn eigen Franse sentimenten doorklinkt, neemt Tollebeek een grotere distantie in. Hij kijkt met een externe, soms ietwat ironische blik naar de herinneringen. De Belgische redacteurs hebben zich neergelegd bij de verbrokkeling van de Belgische natie en bestuderen dat verschijnsel zonder erin betrokken te zijn.

Dat is in Nederland anders. Ook daar heerst onzekerheid over de nationale identiteit, maar die onzekerheid wordt in de politiek en de samenleving ervaren als een probleem. Al jaren zijn politici en intellectuelen naarstig op zoek naar een oplossing daarvoor. De redacteurs van de Nederlandse *Plaatsen van herinnering* presenteren hun boek expliciet als een bijdrage daartoe. Het boek sluit aan bij de canon van de Nederlandse geschiedenis van de commissie Van Oostrom uit 2007 en heeft tot doel het canoniseringsproces te verhelderen. Vandaar dat de redacteurs voor een chronologische opbouw gekozen hebben. Het uitgangspunt van het boek is de stelling dat er een zekere consensus bestaat over de belangrijkste gebeurtenissen in de Nederlandse geschiedenis. Die gebeurtenissen worden vervolgens toegelicht aan de hand van de

plaatsen waar ze zich afspeelden. Het gaat niet zozeer om de herinneringen die met de plaatsen verbonden zijn, maar om de geschiedenissen van de plaatsen zelf die samen de geschiedenis van Nederland vormen. In tegenstelling tot in België is dit geen neutraal onderzoek naar het verdwijnende nationale geheugen, maar een poging dat geheugen voor verdwijnen te behoeden.

Maar dan het derde boek met *lieux de mémoire*, die van de Lage Landen, uitgegeven door de vereniging Ons Erfdeel die de culturele samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen wil stimuleren. De herinneringen die kleven aan de relaties van Vlaanderen en Nederland zijn niet alleen meer hybride en anarchistischer, zoals een van de twee hoofdredacteuren, alweer Jo Tollebeek, verklaarde in een interview met de NRC (17 oktober 2009). Soms is het de vraag of er wel ooit sprake was van een echt collectief geheugen. In elk geval was dat geen nationaal geheugen, maar van dergelijke Groot-Nederlandse aspiraties nemen de redacteurs terecht al meteen afstand. Het gaat om het geheugen van een cultuurgemeenschap, niet dat van een natie. Trouw aan het idee dat *lieux de mémoire* de tastbare relictten zouden zijn van een vervagend geheugen, wordt er in het boek soms op gewezen dat deze cultuurgemeenschap steeds minder realiteitswaarde schijnt te hebben. Vlamingen en Nederlanders kijken minder dan vroeger naar elkaars televisiezenders, verstaan elkaar soms nauwelijks en maken ruzie over de Schelde. De paradox is echter dat dit boek uitgegeven wordt door een vereniging die zich juist tot doel stelt de culturele samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen te bevorderen en de culturele eenheid levend te houden. Het doel van het boek is daardoor onduidelijk. Is het, conform de Nederlandse interpretatie van het concept *lieux de mémoire*, een poging een vermeend collectief geheugen levend te houden of een te zwak bevonden collectief geheugen op te peppen? Of is het, meer in de richting van het Belgische herinneringsboek, een historische documentatie van een verdwijnend collectief geheugen, niet met de bedoeling dat verdwijnen tegen te gaan, maar

juist met de bedoeling het collectieve geheugen tot een onderwerp van geschiedschrijving en daarmee tot een definitief voorbij verleden te maken?

Die ambiguïteit is ook merkbaar in de diverse bijdragen. Niet alle auteurs zijn historici en niet alle essays zijn even historisch. Sommige stukken gaan vooral over de geschiedenis van de *lieu de mémoire* zelf, soms om daarmee te verklaren waarom er nooit een echte herinnering aan die plaats gegroeid is. Andere stukken behandelen de geschiedenis van de herinneringen die met de plaats verbonden zijn. In deze beide gevallen positioneren de schrijvers zich als afstandelijke onderzoekers ten opzichte van hun onderwerp. Er zijn daarentegen ook stukken die vooral een overzicht bieden van de actuele associaties die mensen – niet zelden de auteur zelf – hebben bij de *lieu de mémoire*. In die gevallen dreigen actuele politieke of persoonlijke bekommernissen het verhaal soms te overheersen, hetgeen het karakter van het boek als historisch werk geen goed doet. Zo is het de vraag of het wel zo'n goed idee was om het stuk over de Schelde te laten schrijven door een Vlaamse diplomaat in Nederland. Hier dreigt de geschiedenis te verworden tot een argument in een politiek debat.

Ondanks deze interne tegenstrijdigheden wat betreft de opzet van het boek is *Het geheugen van de Lage Landen* geslaagd, alleen al als experiment. Op zichzelf maakt deze ambiguïteit namelijk ook veel duidelijk over de relaties tussen Nederland en Vlaanderen, en het boek zal zelf daarom ook deel gaan uitmaken van de geschiedenis daarvan. Juist omdat er geen sprake is van een natie met een nationaal geheugen, is immers de vraag open wat er dan wel is, waaruit de verwantschap tussen Vlamingen en Nederlanders dan wel bestaat. Op die vraag hebben de auteurs allemaal hun eigen antwoord proberen te geven.

CAMILLE CREYGHTON,
UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM